

УДК 338.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-4.3>

Нестеренко С.С.

кандидат економічних, доцент,
директор Інституту економіки та менеджменту,
Університет «Україна»

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто важливий компонент конкурентоспроможності лісогосподарського комплексу як його виробничого потенціалу. Проаналізовано динаміку обсягів заготовленої деревини від рубок головного користування, показники та структуру реалізації деревини на експорт, обсяги залишків деревини на складах та вартість реалізації одного знеособленого кубометра деревини. Визначено тенденції щодо формування належної лісової інфраструктури, виявлено негативні чинники зменшення обсягів капітального будівництва різноманітних об'єктів лісогосподарського, екологічного та соціального призначення, а також зменшення рівня оновлення основних засобів лісової галузі через скорочення обсягів закупівлі лісогосподарської та дорожньо-будівельної техніки, еколого безпечних машин та механізмів. Запропоновано основні напрями зміцнення конкурентоспроможності лісогосподарського комплексу через введення системи контролю за рубками формування й догляду за лісом; нормативно-правове забезпечення можливості залучення інвестиційних ресурсів у галузь та її модернізації; формування ефективного фінансово-економічного механізму фінансування лісогосподарських підприємств як базису для інвестиційно-інноваційного розвитку конкурентоспроможної лісової галузі.

Ключові слова: виробничий потенціал, лісогосподарський комплекс, конкурентоспроможність, основні засоби, ефективність, лісова галузь.

STUDY OF THE COMPETITIVENESS OF THE FORESTRY COMPLEX OF UKRAINE

Nesterenko Svetlana
University "Ukraine"

The article is devoted to the study of such an important component of the competitiveness of the forestry complex as its production potential. To do this, the volume of harvested timber from felling for general use, indicators and structure of wood sales for export, the volume of wood residues in warehouses and the cost of sales of one impersonal m³ of wood are analyzed. In addition, the author examines the trends in the formation of appropriate forest infrastructure, which will help optimize the cost of transporting harvested timber as a result of saving fuel and lubricants and reducing the time of delivery of logging equipment to the main felling sites (forest formation and care). Negative factors of reduction of capital construction of various objects of forestry, ecological and social purpose are revealed, and also tendencies of decrease in level of updating of fixed assets of forest branch due to corresponding reduction of volumes of purchase of forestry and road-building technics, ecologically safe cars and mechanisms are investigated. The presented material presents the main reasons for the low level of competitiveness of the forest industry, in particular, among them there is a lack of investment and innovation processes; monopoly position of forestry entities in regional markets; inertia of the industry management system in the conditions of existing decentralization processes, residual principle of enterprise financing, export to foreign markets is characterized by raw materials of the industry without a significant share of value added, high share of completely depreciated fixed assets, etc. The author proposes the main directions of strengthening the competitiveness of the forestry complex through the introduction of a system of control over the quality and quantity of felling formation and care of the forest, which will increase the completeness of forest stands and the corresponding volumes of timber from felling; regulatory and legal support for the possibility of attracting investment resources to the industry and its modernization; formation of an effective financial and economic mechanism for financing forestry enterprises as a basis for investment and innovation development of a competitive forest industry.

Keywords: production potential, forestry complex, competitiveness, fixed assets, efficiency, forest industry.

Постановка проблеми. Сьогодні близько 75% земель лісогосподарського призначення перебувають у підпорядкуванні Державного агентства лісових ресурсів України (далі – ДАЛРУ) як центрального органу, що повинен забезпечувати як розроблення національної лісової політики, так і контроль за впровадженням її основних конкретних орієнтирів через систему відповідних державних лісогосподарських підприємств. В результаті втрати частини території, обумовленої агресією Російської Федерації, таких суб'єктів господарювання налічується понад 300, ефективність функціонування яких залежить від їх місця розташування, тобто в зоні мішаних лісів (Карпатський регіон та Полісся) такі підприємства є рентабельними, а у степовій частині нашої держави – дотаційними.

Водночас, за даними Державної служби статистики, частка лісогосподарського комплексу в структурі внутрішнього валового продукту складає близько 0,5%, експорт на зовнішні ринки характеризується сировинною продукцією галузі без істотної частки доданої вартості, а зношеність основних засобів коливається в межах 65–70%. Підстав для такого стану лісогосподарського комплексу є декілька, зокрема відсутність інвестиційних та інноваційних процесів; монопольне становище суб'єктів господарювання на регіональних ринках; інерційність системи управління галуззю в умовах наявних децентралізаційних процесів. Таким чином, твердження щодо конкурентоспроможності лісогосподарського комплексу в сучасних умовах є декларативним, безпідставним та безвідповідальним, що вимагає окремого наукового дослідження та аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкурентне функціонування лісогосподарського комплексу України в сучасних глобалізаційних процесах насамперед залежить як від наявності відповідних прийнятих національних програм і нормативно-правового забезпечення, так і від ефективності взаємодії всіх складових частин фінансово-економічного та виробничо-господарського механізмів раціонального використання лісових ресурсів країни. Слід констатувати той факт, що лісова галузь не змогла своєчасно адаптуватися до необхідного процесу реформування, відповідно, здійснити всі ті зміни, які б забезпечили її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках. Не останню роль у такому реформуванні лісогосподарського комплексу повинні відігравати відповідні наукові дослідження, розроблення та рекомендації. Нині вирішенню загальних проблем підвищення ефективності функціонування лісогосподарського комплексу присвячено низку наукових праць вітчизняних учених, таких як І. Антоненко [1], Р. Дубас [2], А. Карпук [3], І. Лищур [4], О. Фурдичко [5]. Питанням дослідження складових частин конкурентоспроможності лісової галузі, оче-

видно, через її монопольне становище практично не приділялась належна увага, що обумовило необхідність проведення наших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження складових частин виробничого потенціалу лісогосподарського комплексу для виявлення напрямів покращення його використання та забезпечення підвищення конкурентоспроможності лісової галузі національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим етапом дослідження сучасного стану лісової галузі України є аналіз виробничого потенціалу державних лісогосподарських підприємств як вагомої передумови формування належного рівня конкурентоспроможності лісогосподарського комплексу. Для дослідження скористаємося даними табл. 1, у якій відображено результати виробничої діяльності всіх підприємств галузі за останні 5 років.

Наприклад, за 2019 рік підприємствами галузі від усіх видів рубок заготовлено 15,6 млн. м³ деревини, що на 0,9 млн. м³, або на 5,7%, менше, ніж у 2018 році, що пов'язано перш за все зі зменшенням попиту на зовнішніх та внутрішніх ринках [6].

Відповідно до розрахункових даних табл. 1, на кінець періоду дослідження спостерігаються такі тенденції:

- зменшення обсягу заготовленої деревини на 1,8%, в тому числі від рубок головного користування – на 14,9%;
- зменшення обсягу реалізації деревини на 6,3% та обсягу реалізації деревини на експорт на 85,9%;
- збільшення обсягу деревини для переробки на власних виробництвах на 45,7%, збільшення обсягів залишків деревини на складах на 57,4%;
- збільшення вартості одного знеособленого м³ деревини на 50,3%.

Достатньо негативним проявом є зниження обсягу заготовленої деревини від рубок головного користування, що може бути свідченням погіршення повноти лісових насаджень у результаті проведення надмірних виснажливих рубок формування і, як наслідок, зменшення виходу деревини в період експлуатаційної стиглості деревостанів.

Передбачуваною тенденцією є різке зменшення показника обсягу реалізації деревини на експорт, що обумовлено прийнятим Україною у 2015 році мораторієм на вивіз лісу-кругляка. Водночас слід відзначити, що до 2019 року переважно експортувалися дрова паливні, але у 2019 році у зв'язку зі зміною системи стандартизації лісоматеріалів та введенням певних обмежень, спрямованих на зниження корупційних ризиків під час експорту лісопродукції, структура експорту деревини стрімко змінилась. Сьогодні лісогосподарські підприємства ДАЛРУ переважно експортують пиломатеріали, заготовки для піддонів, тріску тощо.

Таблиця 1

Динаміка використання ресурсно-виробничого потенціалу

№	Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Відхилення	
							млн. м ³	%
1	Заготівля деревини, всього	15,9	16,4	16,0	16,5	15,6	-0,3	-1,8
	зокрема, від рубок головного користування	7,4	7,4	7,3	6,6	6,3	-1,1	-14,9
2	Реалізація деревини, всього	14,4	14,2	13,5	14,2	13,5	-0,9	-6,3
	зокрема, на експорт	3,56	2,54	0,88	0,53	0,50	-3,06	-85,9
	на переробку власним виробництвом	1,5	1,7	2,0	2,2	2,2	0,7	45,7
3	Залишок на складах	0,68	0,91	1,05	0,87	1,07	0,39	57,4
4	Ціна знеособленого м ³ деревини, грн.	610	736	794	946	917	307	50,3

Джерело: сформовано за даними ДАЛРУ

Негативною тенденцією також є збільшення обсягів залишків деревини на складах, що обумовлюється певним зниженням попиту на низькотоварну лісопродукцію. Водночас відзначається різке збільшення вартості реалізації одного знеособленого м³ деревини, що стало результатом загально-економічних інфляційних процесів у державі.

Для підвищення рівня конкурентоспроможності лісогосподарського комплексу одним із важливих напрямів є формування належної лісової інфраструктури. Будівництво лісових доріг сприятиме оптимізації витрат на транспортування заготовленої деревини в результаті економії паливно-мастильних матеріалів та скорочення термінів доставки лісозаготівельної техніки в місця проведення рубок головного користування (формування й догляду за лісом). Крім того, наявність розвинутої мережі автомобільних доріг обумовлюватиме оперативне реагування на різні пожежі та стихійні явища, підвищуватиме рекреаційну, оздоровчу та туристичну привабливість галузі.

В табл. 2 відображено дані щодо формування лісової інфраструктури за період 2015–2019 років. За даними табл. 2 спостерігаються такі тенденції:

- зменшення протяжності побудованих лісових доріг на 57,7%;
- зменшення протяжності лісових доріг, де проведено капітальний ремонт і реконструкцію, на 20,8%;
- збільшення вартості побудованих лісових доріг на 8,9%;
- збільшення вартості лісових доріг, де проведено капітальний ремонт і реконструкцію, на 21,9%.

До того ж слід мати на увазі, що заплановані обсяги розвитку лісової інфраструктури останніми роками не виконувалися в повному обсязі. Так, за 2019 рік лісові роботи з будівництва були виконані на рівні 68% до запланованого обсягу, а капітальний ремонт і реконструкцію проведено на рівні 54% до запланованого. Такий факт є результатом відсутності державного фінансування на зазначений вид діяльності галузі, внаслідок чого лісогосподарські підприємства лише в сировинних регіонах країни за власні кошти здійснювали

розвиток лісової інфраструктури, підвищуючи, зокрема, комфорт жителів відповідних сільських територій.

Наступним етапом дослідження є аналіз динаміки модернізації основних засобів лісогосподарських підприємств, зокрема придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин та механізмів. За період 2015–2018 років спостерігаються такі тенденції (табл. 3):

- збільшення витрат на придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин і механізмів (на 3,2%), зокрема на придбання пожежних автомобілів (на 68,6%), засобів боротьби зі шкідниками (на 243%), інших механізмів (на 34,6%);
- зменшення витрат на придбання лісогосподарської техніки (на 21,7%), дорожньо-будівельної техніки (на 71,4%) та еколого безпечних машин та механізмів (на 62,4%).

Загалом надати об'єктивну оцінку наведеної динаміки достатньо складно, оскільки інфляційні процеси в країні безпосередньо вплинули на ціну виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин та механізмів. Звичайно, негативними є тенденції щодо зменшення закупівлі лісогосподарської та дорожньо-будівельної техніки, еколого безпечних машин та механізмів, кількість яких відчутно зменшилась порівняно з базовим 2015 роком.

Вагомими компонентом нарощення матеріально-технічної бази лісогосподарського комплексу є капітальне будівництво різних об'єктів лісогосподарського, екологічного та соціального призначення, обсяги якого в динаміці наведено в табл. 4. Згідно з даними табл. 4 спостерігаємо такі тенденції:

- зменшення загалом витрат на капітальне будівництво (на 13,6%), зокрема на будівництво об'єктів лісогосподарського призначення (на 12,2%), об'єктів соціальної сфери і житлового фонду (на 68,1%) та об'єктів протипожежного призначення (на 18,0%);
- збільшення витрат на будівництво об'єктів іншого призначення (на 11,2%).

Аналогічно до попереднього аналізу надати об'єктивну оцінку наведеної динаміки достатньо складно, оскільки інфляційні процеси в країні безпосередньо вплинули на ціну капітального будів-

Таблиця 2

Динаміка формування лісової інфраструктури

№	Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Відхилення	
							абсолютне	відносне
1	Протяжність побудованих лісових доріг, км	276,9	247,1	165,9	190,5	117	-159,9	-57,7
2	Витрати на будівництво, млн. грн.	66,4	61,0	54,1	72,3	*	5,9	8,9
3	Протяжність лісових доріг, де проведено капітальний ремонт і реконструкцію, км	59,7	39,9	180	81,8	47,3	-12,4	-20,8
4	Вартість капітального ремонту і реконструкції лісових доріг, млн. грн.	9,6	5,7	14,5	11,7	*	2,1	21,9

* відсутні дані

Джерело: сформовано за даними ДАЛРУ

ництва різних об'єктів, але наведені розрахунки є свідченням відчутного зменшення порівняно з базовим 2015 роком.

Таким чином, здійснивши аналіз виробничого потенціалу лісогосподарського комплексу країни як передумови формування його конкурентоспроможності, доходимо таких висновків:

- спостерігається негативна тенденція зниження обсягу заготовленої деревини від рубок головного користування, що може бути свідченням погіршення повноти лісових насаджень у результаті проведення надмірних виснажливих рубок формування і, як наслідок, зменшення виходу деревини в період експлуатаційної стиглості деревостанів;

- спостерігається тенденція стрімкого зменшення показника обсягу реалізації деревини на експорт, що обумовлено прийнятим Україною у 2015 році мораторієм на вивіз лісу-кругляка;

- негативною тенденцією є збільшення обсягів залишків деревини на складах, що обумовлюється певним зниженням попиту на низькотоварну лісопродукцію;

- відзначається різке збільшення вартості реалізації одного знеособленого кубометра дере-

вини, що стало результатом загальноекономічних інфляційних процесів у державі;

- в результаті відсутності державного фінансування лісогосподарські підприємства лише в сировинних регіонах країни за власні кошти здійснювали будівництво нових та капітальний ремонт і реконструкцію наявних лісових доріг; така ситуація привела до тенденції постійного зменшення фактичного виконання запланованих обсягів розвитку лісової інфраструктури;

- в галузі спостерігаються негативні тенденції зменшення обсягів закупівлі лісогосподарської та дорожньо-будівельної техніки, еколого безпечних машин та механізмів, а також капітального будівництва об'єктів лісогосподарського, екологічного та соціального призначення.

Висновки з проведеного дослідження. В результаті проведених досліджень виробничої складової частини конкурентоспроможності лісогосподарського комплексу слід запропонувати такі напрями щодо її зміцнення, як жорсткий контроль за якістю та кількістю проведених рубок формування й догляду за лісом, що обумовить збільшення повноти лісових насаджень та відповідних

Таблиця 3

Динаміка оновлення виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин та механізмів, тис. грн.

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Відхилення	
					абсолютне	відносне
Придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин та механізмів, усього	354 566	323 499	280 405	365 888	11 322	3,2
зокрема, придбання лісогосподарської техніки	171 449	127 126	112 349	134 175	-37 274	-21,7
придбання пожежних автомобілів	1 667	4 950	717	2 810	1 143	68,6
придбання засобів боротьби зі шкідниками	30	47	80,5	103	73	243
придбання дорожньо-будівельної техніки	12 864	4 549,6	19,5	3 676	-9 188	-71,4
придбання еколого безпечних машин та механізмів	1 816	395	114	683	-1 133	-62,4
інші придбання	166 740	186 432	167 125	224 453	57 713	34,6

Джерело: сформовано за даними ДАЛРУ

Таблиця 4

**Динаміка капітального будівництва об'єктів лісгосподарського,
екологічного та соціального призначення, тис. грн.**

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Відхилення	
					абсолютне	відносне
Капітальне будівництво об'єктів, всього	23 869,5	28 074,2	23 743,3	20 625,9	-3 243,6	-13,6
зокрема, будівництво об'єктів лісгосподарського призначення	11 342,8	13 804,6	11 729	9 956,6	-1 386,2	-12,2
будівництво об'єктів соціальної сфери і житлового фонду	3 767,8	2 160,8	2 985,6	1 200,8	-2 567	-68,1
будівництво об'єктів протипожежного призначення	939,4	578,9	362,1	770,4	-169	-18,0
будівництво об'єктів іншого призначення	7 819,5	11 529,9	8 666,6	8 698,1	878,6	11,2

Джерело: сформовано за даними ДАЛРУ

обсягів заготівлі деревини від рубок головного користування; нормативно-правове забезпечення можливості залучення інвестиційних ресурсів у галузь та її модернізації; формування ефективного фінансово-економічного механізму фінансування лісгосподарських підприємств в аспекті будівництва нових та капітальний ремонт і реконструкція

наявних лісових доріг, обсягів закупівлі лісгосподарської та дорожньо-будівельної техніки, еколого безпечних машин та механізмів; капітальне будівництво об'єктів лісгосподарського, екологічного та соціального призначення як базису для інвестиційно-інноваційного розвитку конкурентоспроможної лісової галузі.

Список використаних джерел:

1. Антоненко І. Лісоресурсний комплекс: проблеми та напрями розвитку. *Економіст*. 2011. № 4. С. 56–58.
2. Дубас Р. Передумови переходу лісоресурсної сфери на засади сталого розвитку. *Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права*. 2017. Вип. 61. С. 101–107.
3. Карпук А. Державно-приватне партнерство у лісовому господарстві: інноваційно-інвестиційний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 21. С. 10–13.
4. Лицур І. Еколого-економічні проблеми просторової організації лісового комплексу України. Київ : РВПС України НАНУ, 2010. 320 с.
5. Фурдичко О., Лавров В. Лісова галузь України у контексті збалансованого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти : монографія. Київ : Основа, 2009. 424 с.
6. Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2019 рік. URL: <https://mepr.gov.ua/news/34682.html> (дата звернення: 20.08.2021).

References:

1. Antonenko I. (2011) Lisoresourcesnyj kompleks: problemy ta napryamy rozvytku [Forest resource complex: problems and directions of development]. *Economist*, no. 4, pp. 56–58. (in Ukrainian)
2. Dubas R. (2017) Peredumovy perexodu lisoresourcesnoyi sfery na zasady stalogo rozvytku [Prerequisites for the transition of the forest resource sphere to the principles of sustainable development]. *Universytetski naukovi zapysky Hmelnyczkogo universytetu upravlinnya ta prava*, vol. 61, pp. 101–107. (in Ukrainian)
3. Karpuk A. (2011) Derzhavno-pryvatne partnerstvo u lisovomu gospodarstvi: innovacijno-investycijnyj aspekt [Public-private partnership in forestry: innovation and investment aspect]. *Investyciji: praktyka ta dosvid*, no. 21, pp. 10–13. (in Ukrainian)
4. Lyczur I. (2010) Ekologo-ekonomichni problemy prostorovoyi organizaciyi lisovogo kompleksu Ukrayiny [Ecological and economic problems of spatial organization of the forest complex of Ukraine]. Kyiv: RVPS Ukrayiny NAN Ukrayiny, 320 p. (in Ukrainian)
5. Furdychko O. (2009) Lisova galuz Ukrayiny u konteksti zbalansovanogo rozvytku: teoretyko-metodologichni, normatyvno-pravovi ta organizacijni aspekty: monografiya [Forest industry of Ukraine in the context of sustainable development: theoretical and methodological, regulatory and organizational aspects: monograph] / O. Furdychko, V. Lavrov. Kyiv: Osнова, 424 p. (in Ukrainian)
6. Publichnyj zvit Derzhavnogo agenstva lisovyx resursiv Ukrayiny za 2019 rik [Public report of the State Agency of Forest Resources of Ukraine for 2019]. Available at: <https://mepr.gov.ua/news/34682.html> (accessed 20 August 2021). (in Ukrainian)

E-mail: dubasr@ukr.net